

Категорія дейксису в англійській мові: універсальний дейксіс

*Роботу виконано на кафедрі теорії та практики
романо-германських мов ДДТУ*

Здійснено спробу виділити в межах категорії дейксису універсальний дейксіс. Універсальний дейксіс англійської мови розглянуто комплексно: з точки зору лексико-семантичного, функціонально-комунікативного підходів, з точки зору теорії поля. Визначено поняття універсального дейктичного поля та розглянуто взаємодію універсального дейктичного поля з іншими дейктичними полями в межах текстового макрополя.

Ключові слова: дейксіс, дейктичне поле, універсальний дейксіс, текст, дискурс, адресат, адресант, комунікація.

Гуменюк Н. Г. Категория дейксиса в английском языке: универсальный дейксіс. Сделана попытка выделить в рамках категории дейксиса универсальный дейксіс. Универсальный дейксіс английского языка рассматривается комплексно: с точки зрения лексико-семантического, функционально-коммуникативного подходов, с точки зрения теории поля. Дается понятие универсального дейктического поля, и рассматривается взаимодействие универсального дейктического поля с другими дейктическими полями в рамках текстового макрополя.

Ключевые слова: дейксіс, дейктическое поле, универсальный дейксіс, текст, дискурс, адресат, адресант, коммуникация.

Humenvuk N. H. The Category of Deixis in English: Universal Deixis. The given work is an attempt to differentiate the universal deixis within the category of deixis in English. The universal deixis is investigated complexly: in accordance with lexico-semantic, functional-communicative approaches, with theory of lexico-semantic field. The notion of universal deictic field is given in the work, and analysis of the universal deictic field is combined with some other deictic fields within the macrotext field.

Key words: deixis, deictic field, universal deixis, text, discourse, addressee, addressor, communication.

Постановка проблеми та її значення. Ця робота присвячена подальшому розгляду категорії дейксису, що не є новим у лінгвістиці. Дейксіс було розглянуто з точки зору лексико-семантичного [5; 9; 10], функціонально-комунікативного [2; 6; 7; 8] та польового підходу [3]. Стаття є спробою подальшого розгляду категорії дейксису з виділенням у його царині універсального дейксису, що становить новизну дослідження. **Актуальність** роботи полягає в тому, що в ній зроблено спробу розглянути універсальний дейксіс як польову структуру – універсальне дейктичне поле, а також з'ясувати взаємодію його з іншими дейктичними полями в рамках текстового дейксису. Універсальний дейксіс розглядаємо комплексно: з точки зору лексико-семантичного, функціонально-комунікативного підходів, а також з точки зору теорії поля.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Категорія дейксису є універсальною категорією, тому що вона існує в усіх мовах. Термін «дейксіс» отримано з грецької, що означає «вказівка» [1]. У сучасній лінгвістичній теорії існує багато точок зору щодо дейксису. Наявні точки зору різняться і щодо кількості дейктичних одиниць в межах дейктичної системи, і щодо змісту того, на що вказують дейктичні елементи.

Робота ґрунтується на точці зору, викладеній Лайонзом [5, 236], де «дейксіс – це локалізація та ідентифікація осіб, об'єктів, подій, процесів, видів діяльності, про які говориться або з якими вони співвідносяться стосовно просторово-часового контексту, який створюється та реалізується в акті мовлення за наявності хоча б одного слухача та одного мовця». У цьому сенсі до дейктичної системи, згідно Лайонзу [5, 236], потрапляють особові, вказівні, присвійні та відносні займенники, артиклі, прислівники часу й простору та видочасові форми дієслова. Усі зазначені дейктичні одиниці складають особовий, просторовий та часовий дейксіс [3, 27–41]. Особовий дейксіс ідентифікує осіб,

просторовий – простір, а часовий – час протікання акту комунікації. У царині категорії дейксису під час проведення дослідження було виділено універсальний дейксис, який є підвидом особового дейксису. Універсальний дейксис представлено означальними займенниками *everybody, everyone*, заперечувальними займенниками *nobody, none*, які ідентифікують особу. Універсальний дейксис виділено в особливий підвид, враховуючи і його лексико-семантичне значення, і функціонування в акті комунікації.

З огляду на те, що мова виникла із потреб спілкування, що мова співвідноситься з мовцем [8, 216 ; 2, 299], де мовець є центром висловлювання, дискурсу, де мовець є творцем дискурсу, ми визнаємо, що мова – це «система егоцентричних слів, де егоцентричні слова – слова, орієнтовані на нього» [8, 216]. Іншими словами, мовець (адресант) в процесі комунікації, чітко розуміючи себе як центр комунікації, вичленовує себе від інших учасників комунікації [8, 229], представляючи себе як особовий світ, відмінний від інших, який можна представити у вигляді координатної осі:

I/we – now – here

Ця координатна вісь представлена сукупністю особового дейксиса *I/we*, просторового – *here*, часового – *now*, що вказує на осіб, час та місце протікання акту комунікації.

Комунікація передбачає наявність не тільки мовця, але й співрозмовника (слухача, адресата), на якого той орієнтується, організовуючи свою комунікативну діяльність. Світ співрозмовника мовець ототожнює як інакший від свого, що теж можна змодельовати у вигляді координатної осі:

You – now – there

У процесі комунікації мовець виділяє не тільки себе, свій світ, не тільки співрозмовника з його світом, але й світ третіх осіб, які не є учасниками комунікації, які перебувають за межами його світу та світу співрозмовника. Світ третіх осіб можна змодельовати у вигляді:

He/she/it/they – then – there

Відповідно до попередніх досліджень [3], дейктичні одиниці, згруповані навколо вищезазначених осей, здатні виконувати текстоформувальну функцію. При цьому, дейктичні одиниці, зорієнтовані на вищезазначених осях, здатні утворювати дейктичні поля в тексті, які, за своєю суттю, утворюють дейктичне макрополе тексту.

У цьому сенсі, дейктичне поле є сукупністю всіх мовних одиниць, які потрапляють до вищезазначених координатних осей, які об'єднані семантичною, прагматичною спільністю і виконують певні спільні ролі в межах дискурсу або ж його відрізків [3, 105–106]. Домінантою дейктичного поля є лексичні одиниці, які представляють ці координатні вісі. Конституентами дейктичних полів є всі мовні одиниці, які близькі за значенням до домінанти та до її функції в дискурсі. Периферією дейктичного поля є мовні засоби, які віддалені за значенням від його домінанти.

Як відомо, виділяють дейктичне поле мовця, дейктичне поле співрозмовника та дейктичне поле третьої особи [3, 106]. Кожне з дейктичних полів виконує певну функцію в рамках дискурсу (тексту). Дейктичне поле мовця надає тексту певної міри відповідальності та авторитетності. Дейктичне поле співрозмовника орієнтує адресанта та адресата на співпрацю, а наявність у тексті дейктичного поля третьої особи надає тексту певної міри об'єктивності, правдоподібності.

Наявність дейктичного поля мовця, співрозмовника, третьої особи є обов'язковим в акті комунікації. Ці поля можуть бути подані експліцитно або ж імпліцитно, що дозволяє маніпулювати лексичними одиницями, а як результат – впливати на свідомість людини, використовуючи механізми нашарування, розшарування та підключення світів [3, 111–141].

Універсальний дейксис не є обов'язковим елементом тексту. Він здатний утворювати в дискурсі/тексті універсальне дейктичне поле, серцевину якого можна представити у вигляді «*Everybody/everyone*». При цьому відношення *everybody – nobody* та відношення *everyone – none* можна звести:

Everybody does smth., nobody is everybody, that does not do smth.

Everyone does smth., none is everyone that does not do smth.

Саме з цих міркувань універсальне дейктичне поле представлено у вигляді координатної осі:

Everybody/everyone

Універсальне дейктичне поле спроможне вміщувати всі інші дейктичні поля дискурсу/тексту: дейктичне поле мовця, співрозмовника та дейктичне поле третьої особи. Універсальний дейксис є таким утворенням дискурсу/тексту, яке здатне урівнювати всіх комунікантів, є таким утворенням дискурсу/тексту, де кожний з учасників комунікації знаходиться в рівних положеннях стосовно до інших комунікантів, де втрачає сенс розподіл на «*твое – мое*», на «*мое – далеке інше*», на «*твое – далеке інше*».

Універсальний дейксис може утворювати універсальне дейктичне поле в дискурсі/ тексті і бути змодельованим у вигляді координатної осі:

Everybody/everyone,

де, з одного боку, координатна вісь представляє серцевину цієї польової структури, а, з іншого боку, на ній є відсутнім просторовий та часовий чинник. І це є не випадковим. Універсальний дейксис відбувається у особливому часі та просторі, який не має певних обмежень. Його просторову та часову дію можна порівняти з безкінечністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, універсальний дейксис є складовою частиною особового дейксису, який представлено означальними займенниками *everybody, everyone* та заперечувальними займенниками *nobody, none*. В акті комунікації універсальний дейксис здатний утворювати універсальне дейктичне поле, яке не має часових і просторових обмежень та може бути змодельований у вигляді «*Everybody/everyone*», що складає серцевину цієї польової структури. Універсальне дейктичне поле не завжди є експліцитно присутнім у дискурсі/тексті, але гіпотетично його присутність ймовірна. Універсальне дейктичне поле здатне вміщувати в себе всі інші дейктичні поля дискурсу/тексту: дейктичне поле мовця, співрозмовника, дейктичне поле третьої особи, урівноважуючи всіх учасників комунікації у співвідношенні один до одного.

Перспективним напрямом дослідження є з'ясування реалізації універсального дейксису в дискурсах різних типів. Досить перспективним є більш детальний розгляд взаємодії універсального дейктичного поля з іншими дейктичними полями у складі текстового дейксису. Взаємодія дейктичних полів дозволяє використовувати певні механізми маніпулювання свідомістю людини для виконання нею певних дій. Саме тому перспективним є розгляд можливих механізмів впливу на людину з використанням універсального дейктичного поля.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова, – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 607 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист, – М. : Прогресс, 1974. – 311 с.
3. Гуменюк Н. Г. Дейктические маркеры как фактор, влияющий на реализацию категории оценки в тексте (на материале англоязычной прессы и рекламы) : дис. ... канд. филол. наук / Н. Г. Гуменюк. – К. : Киев. гос. лингв. ун-т, 1996. – 169 с.
4. Кирвалидзе Н. Г. Дейктические средства в системе современного английского языка и их роль в организации текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. Г. Кирвалидзе. – М. : 1991. – 49 с.
5. Лайонз Дж. Введение в теоритическую лингвистику / Дж. Лайонз. – М. : Прогресс, 1978. – 513 с.
6. Максимов С. Е. Прагматическая доминанта текста и дейксис / С. Е. Максимов // Высказывание и дискурс в прагматическом аспекте : сб. науч. тр. ; Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Киев : [б.и.], 1989. – С. 62–66.
7. Падучева Е. В. Дейксис : общетеоритические и прагматические аспекты / Е. А. Падучева, С. А. Крылов // Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики, / ИНИОН АН СССР. – М. : [б.и.], 1985. – С. 25–96.
8. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка (семиологические проблемы лингвистики, философии, искусства) / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 334 с.
9. Bühler K. Sprachtheorie : Die Darstellung Function der Sprache / K. Bühler. – Jena : Fisher, 1934. – 434 s.
10. Collinson W. E. Indication. A study of demonstratives, articles and other «indicators» / W. E. Collinson // Language monographs. – N 17. – Philadelphia, 1937. – P. 14–128.

Статтю подано до редколегії
27.03.2012 р.